

Kanalizacija, komunalni i industrijski otpad, pretvorili su vodene tokove regiona u toksična jezera koja prete da kontaminiraju lanac ishrane zbog povećanog rizika od poplava izazvanih klimatskim promenama.

Fazli Azemi, albanski penzioner, koji je ceo život proveo pecajući u reci Ibar, priseća se da je tokom njegovog detinjstva Ibar bio pun riba.

„Reka Ibar je bila izuzetna reka. Bila je čista reka. Ovde smo se kupali, ronili i pili vodu“, rekao je on, pokazujući prema obali reke.

Od Azemijevog detinjstva mnogo toga se promenilo na Kosovu i pecanje na Ibru nije više sport u kome mnogi mladi ljudi uživaju.

„Ljudi zaista nisu ni svesni koliko je zagađeno i kakav problem to zagađenje donosi“, kaže Miliwoje Rajčević, iz severnog dela Mitrovice, navodeći da je problem zagađenja nedostatak svesti građana i institucionalna nemarnost.

Industrijske deponije, komunalni otpad i kanalizacija pretvorili su nekada netaknute reke Balkana u zagađene vodene tokove. Sa povećanim rizikom od poplava usled klimatskih promena, zagađenje se preliva na poljoprivredna zemljišta. Uprkos pretnji koju zagađenje predstavlja za snabdevanje hranom u regionu, lokalne vlasti malo čine da ublaže njegove negativne posledice.

„Moraju se preduzeti hitni koraci“, kaže hidrolog Esat Peci, izražavajući zabrinutost zbog visokog nivoa industrijskog zagađenja iz rudnika Trepča na ušću reke Sitnice u Ibar.

„U tom delu gotovo da nema ribe, nema faune zbog hemikalija koje industrijski otpad Trepče ima“, dodao je Peci.

Sličan problem postoji i u opštini Gračanica u centralnom delu Kosova. Ispuštanje otpadnih materija u reku Gračanku iz rudnika i industrijskog kompleksa Kišnica, koji se nalazi u blizini Gračanice, ali i nesavesno odlaganje otpada u samu reku, prete da ugrozi reku Sitnicu u koju se Gračanka uliva.

Prema rečima meštana Lapljeg Sela u opštini Gračanica, boja reke Gračanke se često menja zbog hemikalija koje ljudi u nju bacaju.

„Godinama smo navikli da živimo u ovoj zagađenoj atmosferi“, kaže Milena Zdravković iz Lapljeg Sela, podsećajući da je voda nekada bila kristalno čista.

Aleksandar Ćorac, profesor preventivne medicine na Univerzitetu u Severnoj Mitrovici, napominje da industrijske deponije iz rudarskog kompleksa Trepča - prisutne u celom slivu reke Ibar, teku nizvodno do reke Gračanke.

“Ljudska alavost, neznanje, neodgovornost, siromaštvo na više nivoa, lični interesi kvazi elita, itd. u višedecenijskom trajanju, glavni su uzrok zagađenja Sitnice i Ibra, ali i mnogih drugih reka i životne sredine uopšte“, rekao je on.

Irma Dervišević, profesorka inženjerstva za zaštitu životne sredine na Tehničkom fakultetu u Severnoj Mitrovici, upozorava da zagađivanjem reka kontaminiramo hranu koju jedemo.

„Ukoliko se ne zalivaju usevi kontaminiranom i zagađenom vodom i ukoliko poljoprivredno zemljište nije u njihovoj neposrednoj blizini, zbog mogućeg izlivanja reke u slučaju poplava i moguće kontaminacije sedimenta, pa sam tim i uzgajanih useva, a onda i unosa zagađivača u lanac ishrane“, tvrdi ona.

Lokalni ribolovci žale da je zbog visokog stepena zagađenja reke Ibar rečnu ribu učinio nejestivom za ljude.

„Riba se ne može jesti, jer je njihova ishrana kontaminirana zagađenjem vode“, rekao je Arif Kadriu, iz Udruženja ribara Mitrovice.

„Zabrinjavajuće je što centralne i lokalne vlasti ne obraćaju pažnju na ove pojave“, dodao je on.

Esat Peci je takođe zabrinut. Hidrolozi na Kosovu upozorili su da će ovako visok nivo zagađenja negativno uticati na zdravlje ljudi.

„Zagađenje reke može da izazove i bolesti, posebno autoimune bolesti koje su veoma opasne i gotovo neizlečive“, istakao je on.

Iako stručnjaci i aktivisti kažu da postoji visok stepen zagađenja reke Ibar, Regionalna uprava za rečne slivove, pod pokroviteljstvom Ministarstva za zaštitu životne sredine, u pisanom odgovoru za TV Mitrovica, saopštila je da je na osnovu monitoringa Hidrometarološkog zavoda Kosova, kvalitet vode u granicama normale.

„Značajne vrednosti kvaliteta vode rezultiraju u dozvoljenim granicama prema standardima za površinske vode“, navodi se u odgovoru i dodaje: „Prisustvo kiseonika u vodi je na odgovarajućem nivou za razvoj faune, pogodnog za ekosistem u rekama“.

Nekada smo se kupali u reci

Potoci četiri reke spajaju se u Mitrovici. Reke Ljušta i Trepča se ulivaju u reku Sitnicu, a kasnije u Ibar. Za razliku od ljudi, reke na Balkanu nisu segmentirane političkim granicama. Reka Ibar izvire u planini Mokra Gora i protiče kroz istočnu Crnu Goru, severno Kosovo i centralnu Srbiju, ukupne dužine 272 kilometra. Preseca sever Kosova u dužini od 85 kilometara i grad Mitrovicu u dužini od 15 kilometara.

Dževdet Ćurbeli, strastveni mitrovački ribolovac, seća se da je Ibar nekada bio netaknuta reka.

„U prošlosti smo ja i drugi koristili reku Ibar da se kupamo po letnjim vrućinama“, rekao je on.

Stojan Živić, 67 godina iz Lapljeg Sela, ceo svoj život živi na obali reke Gračanke koja protiče kroz ovo mesto, a koja je jedan od najzagađenijih vodotokova na Kosovu. Međutim,

Stojan se seća da to nije uvek bilo tako.

„Bilo je ribe, bila je lepa planinska reka gde smo plivali, moja majka je prala veš u toj reci“, kaže on.

Šemsi Hoti, još jedan građanin Mitrovice, sa radošću se sećao perioda kada reka Ibar nije bila zagađena.

„U to vreme je bilo manje zagađenja, jer je bilo i manje preduzeća, manje fabrika, grad nije bio toliko naseljen i voda je bila mnogo čistija“, priseća se on.

„Nije bilo smeća koje vidimo danas“, dodao je Hoti.

Arif Kadriu se prisetio da je sa porodicom odlazio na piknike na obalu reke u Mitrovici.

„Kada sam bio dete, naše reke su bile pune života i zelenih površina, mnogo mesta za kupanje i pecanje“, rekao je on.

„Sada nema dovoljno mesta gde možete da napravite piknik, obale reke su pune smeća i otpada“, revoltiran je Kadriu.

Peci je rekao da su se ekološki problemi u reci Ibar intenzivirali kada su ljudi, prilikom renoviranja kuća, počeli da bacaju građevinski materijal u reku Ibar.

„Oni su bacali otpad na obale reke, ali većinu i direktno u vodu“, rekao je Peci.

On je istakao da je tome doprinelo i korišćenje rečnog šljunka kao građevinskog materijala.

„Od sadašnjeg mosta Šadoli do gornjeg Vinarca (sela), pesak je korišćen kao građevinski materijal i taj deo je potpuno uništen i degradiran“, rekao je Peci.

Studija koju je sprovedla NVO „Komunikacija za razvoj društva“ pokazala je da lokalne samouprave na Kosovu ne poseduju dovoljno kapaciteta da se bave problemom zagađenja reke Gračanke.

„Istraživanje je pokazalo da lokalne samouprave nemaju dovoljno kapaciteta da se bave problemom ugrožavanja životne sredine“, navodi se u studiji.

„Neprikladna budžetska izdvajanja za probleme zaštite životne sredine, loša komunikacija i koordinacija sa centralnim institucijama, nepostojanje i nedostatak stručnih studija i istraživanja koja bi pomogla da se problemi metodično rešavaju“, dodaje se.

U cilju podizanja svesti o zagađenju reke, aktivisti lokalne NVO „Mlada aktivna Gračanica“ organizovali su međunarodni kamp u cilju čišćenja obala reke Gračanke od smeća.

„Očistili smo prostor oko reke i ukazali na problem zagađenosti reke od koga većina ljudi okreće glavu ili čak zaustavi disanje dok prolazi“, rekao je Petar Đorđević, predstavnik ove organizacije.

Jedna od aktivnosti tokom kampa bila je i scenski performans u kojem su aktivisti organizovali takmičenje u pecanju na reci sa domaćim i međunarodnim volonterima.

„Verujemo da je ova akcija mnoge naterala da se zapitaju kako smo došli do toga da reka,

koja prolazi kroz sam centar nekoliko sela, bude ruglo od koje okrećemo glavu“, rekao je Dorđević.

„To je mnoge podsetilo na dobra stara vremena kada su se kupali u toj reci, prali veš i uspeli da ulove ribu, a ne samo đubre“, dodao je on.

Reke kanalizacije

Rudarstvo i teška industrija u Mitrovici ostavile su u nasleđe degradaciju životne sredine i zagađenje uopšte. Međutim, industrijski otpad nije jedini izvor zagađenja reka i vodene tokova Kosova.

„U stvari, imamo posla sa određenim stepenom zagađenja, posebno sa biološkim zagađivačima koji dolaze iz ispuštanja kanalizacije direktno u reku“, rekao je Mihone Keroli, profesor na Odseku za životnu sredinu i poljoprivredu na Međunarodnom poslovnom koledžu u južnom delu Mitrovice.

Prema Kosovskom vodovodu, tri postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda koja su trenutno u funkciji širom Kosova, prečišćavaju kanalizaciju koju ispušta samo 3,5% stanovništva koje ima pristup javnoj kanalizaciji. Ostatak otpadnih voda se netretirano ispušta u reke. Iako je Vlada Kosova ratifikovala međunarodni sporazum za izgradnju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u Mitrovici, njegova izgradnja tek treba da počne.

Hidrolog Esat Peci rekao je da se kućne hemikalije ulivaju u reke kroz otpadne vode, a deponije u obližnjim slivovima podjednako zagađuju sliv reke Ibar.

„Organski otpad se infiltrirao u podzemne vode koje su povezane jer se međusobno dodiruju“, rekao je on.

„Svakako se ove podzemne vode izlivaju u reku Ibar, pa nanose velike štete reci“, dodao je Peci.

Opština Gračanica, zajedno sa Regionalnim vodovodom na Kosovu, najavila je planove za unapređenje kanizacione mreže i sistema regulacije svih otpadnih voda u opštinama Gračanica, Priština, Kosovo Polje i Obilić.

Projekat, koji će finansirati Nemačka razvojna agencija “GIZ”, vredan je 82 miliona evra.

„Na ušću reke Gračanke u Sitnicu biće izgrađeno veliko postrojenje za prečišćavanje vode, a pre toga će sva prljava i otpadna voda biti uklonjena iz naše Gračanke kolektorom i tako ćemo rešiti ovaj veliki problem“, saopštila je opština Gračanica u pisanom odgovoru Gračanici onlajn.

Politika zagađenja

„Svakih 15 minuta možete da vidite pune vreće đubra kako plutaju rekom“, rekao je Veliče Naumoski, ribar iz Struge, gde reka Crni Drim ističe iz Ohridskog jezera.

„Umesto da ih bacaju u kontejnere, ljudi bacaju smeće u reku“, rekao je on.

Kolega ribolovac Milčo Stojanoski zabrinut je zbog deponija smeća u reci.

„Ljudi bacaju smeće u reku sa svih mesta“, primetio je on sa zaprepašćenjem.

Situacija je još gora u glavnom gradu Skoplju, kome nedostaje postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda, a otpadne vode se sakupljaju u reci Vardar.

Država je krajem 2019. godine sa evropskim bankama zaključila ugovor o kreditu u iznosu od 136 miliona evra, međutim, zbog političke nesuglasice između opštine i vlade, fabrika još uvek čeka na početak izgradnje.

„Vlast i opozicija u opštini Skoplje su imale ozbiljan sukob i optužbe o trošenju novca za kanalizacionu stanicu“, objasnio je ministar za zaštitu životne sredine Naser Nuredini.

Grad Skoplje nije odgovorio na zahtev za komentar o izgradnji postrojenja za prečišćavanje vode međutim, bakteriološkim testovima je pokazano da je Vardar veoma zagađen, zbog čega je zabranjeno korišćenje njegove vode za kupanje i navodnjavanje.

Međutim, to nije uvek bio slučaj. Risto Atanasovski, 70-godišnji Skopljanac, seća se da je tokom njegove mladosti voda u reci bila bezbedna.

„Od maja do septembra kupali smo se na Vardaru“, priseća se Atanasovski.

„Skopska leta su bila najlepši period moje mladosti“, dodao je on.

Atanasovski je primetio da je za njega teško da vidi zagađenje reke Vardar.

„Srce me boli kada vidim šta je ostalo od Vardara“, rekao je on.

„I od ove vode navodnjavamo polja za hranu koju stavljamo na trpezu“, dodao je on.

Slično kao i na reci Vardar u Severnoj Makedoniji, većina vodnih puteva je pod stalnim pritiskom komunalnih i industrijskih otpadnih voda, čvrstog otpada i drugih hemijskih supstanci kojima su potrebne decenije da se razgrade i smeste u vodeni svet.

Inspekcija za zaštitu životne sredine vrši kontrolu zagađenja sa samo jednim inspektorom, a neke od njenih hidroloških stanica za kontrolu vodostaja i kvaliteta reke uopšte ne rade.

I pored nepostojanja hidroloških stanica za praćenje kvaliteta vode, Ministarstvo za zaštitu životne sredine Severne Makedonije uverava da je koncentracija opasnih i štetnih materija u rekama u propisanim granicama.

Pitali smo i Ministarstvo za zaštitu životne sredine Vlade Kosova o zagađenim rekama Gračanka i Ibar, ali do objavljivanja ove priče nismo dobili odgovor.

Rizik od klimatskih promena

Scenariji klimatskih promena za region predviđaju da će zbog povećanja temperature planete toplotni talasi, promaja i nestašica vode postati akutni izazovi.

„Klimatske promene će uticati na dostupnost, kvalitet i količinu vode za osnovne ljudske potrebe“, upozorava UNESKO u izveštaju za 2020. godinu pod naslovom: Klimatske promene i voda.

Uprkos takvim upozorenjima, čini se da pitanja zaštite životne sredine nisu prioritet za vlasti u regionu. Na Kosovu je, osim inicijativa aktivista i OCD, posebno slaba institucionalna saradnja među opštinama različitog etničkog sastava.

„Nemamo saradnju sa drugim opštinama u regionu u ovoj oblasti“, rekao je Egzon Sadiku iz opštine Južna Mitrovica, koji se nada da će izgradnja postrojenja za tretman otpada smanjiti zagađenje reke Ibar.

„Klimatske promene mogu imati uticaja na zagađenje u smislu intenzivnijih i učestalijih padavina koje mogu dovesti do plavljenja aluvijalnih područja reka na Kosovu, pa time i disperzije zagađivača koji su prisutni u ovim vodenim sistemima, što doprinosi zagađenju šireg područja, pa je time potencijal ulaska ovih polutanata u lanac ishrane veći“, mišljenja je profesorka Irma Dervišević.

Hidrolog Esat Peci tvrdi da postoji potreba za hitnim merama za rešavanje zagađenja reke Ibar.

Skoro polovina Kosova pije vodu iz reke Ibar i hitno se mora pozabaviti zaštitom i obezbeđenjem čiste vode“, napominje on.

Za razliku od Balkana, razvijene zemlje ozbiljno rade na prilagođavanju klimatskim promenama usled globalnog zagrevanja.

„Mnoge zemlje, mnogi regioni i mnogi gradovi u svetu, već su počeli sa takozvanom strategijom prilagođavanja na klimatske promene“, rekla je ekološka novinarka Angelina Davidova.

Iako region mora mnogo da nadoknadi kako bi rešio svoje ekološke probleme i klimatsku spremnost, profesor Aleksandar Ćorać ostaje optimista i jasan šta treba da se uradi.

„Verujem i nadam se, zarad budućnosti naše dece, da imamo snage da udružimo svoje kapacitete da prvo podignemo svest građana, a zatim da izvršimo pritisak na one koji donose odluke“, zaključio je on, piše Gračanica Online.